

Date: 3rd September-2026

INGLIZ VA O‘ZBEK BADIY DISKURSIDA QO‘RQUV, UYAT, AYBDORLIK
VA G‘AZAB KONSEPTLARINING SITUATIV-NARRATIV VERBALLASHUVI

Karimova Dilzodaxon Lazizjon qizi

dilzodakarimova202@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek badiiy diskursida qo‘rquv, uyat, aybdorlik va g‘azab salbiy emotsional konseptlarining situativ-narrativ verballashuvi qiyosiy jihatdan tadqiq etiladi. Tadqiqotda ushbu konseptlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘luvchi vaziyatlar, qahramonlarning kognitiv baholashi, psixologik reaksiyalari hamda ularning leksik, frazeologik, metaforik va sintaktik vositalar orqali ifodalanishi tahlil qilinadi. Qiyosiy tahlil natijasida mazkur konseptlarning universal psixologik xususiyatlari bilan bir qatorda, ingliz va o‘zbek lingvomadaniyatlariga xos milliy-madaniy jihatlari ham aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: qo‘rquv, uyat, aybdorlik, g‘azab, emotsional konsept, badiiy diskurs, verballashuv.

Аннотация. В статье проводится сопоставительное исследование ситуативно-нарративной вербализации концептов страха, стыда, вины и гнева в английском и узбекском художественном дискурсе. Рассматриваются ситуации возникновения данных эмоциональных состояний, когнитивная оценка персонажей, их психологические реакции, а также лексические, фразеологические, метафорические и синтаксические средства их выражения. В результате выявляются как универсальные психологические характеристики рассматриваемых концептов, так и их национально-культурная специфика в английской и узбекской лингвокультурах.

Ключевые слова: страх, стыд, вина, гнев, эмоциональный концепт, художественный дискурс, вербализация.

Annotation. This article provides a comparative analysis of the situational-narrative verbalization of the concepts of fear, shame, guilt, and anger in English and Uzbek literary discourse. It examines the situations triggering these emotional states, the characters' cognitive evaluations and psychological reactions, as well as the lexical, phraseological, metaphorical, and syntactic means used to verbalize them. The findings reveal both universal psychological features of these concepts and their distinctive national-cultural characteristics in English and Uzbek linguocultures.

Keywords: fear, shame, guilt, anger, emotional concept, literary discourse, verbalization.

Insonning emotsional holati uning atrof-muhitni idrok etishi, sodir bo‘layotgan voqealarni baholashi, shaxslararo munosabatlarga munosabati va muayyan vaziyatlarda xatti-harakatlarini belgilovchi muhim kognitiv-psixologik omillardan biridir. Ayniqsa, qo‘rquv, uyat, aybdorlik va g‘azab kabi salbiy emotsiyalar insonning nafaqat individual ruhiy holatini, balki uning jamiyat, axloqiy me‘yorlar va madaniy qadriyatlar bilan munosabatini ham namoyon etadi. Shu sababli mazkur emotsiyalarni faqat alohida leksik

Date: 3rd September-2026

birliklarning ma'nosi doirasida o'rganish ularning inson tafakkuri va madaniy ongidagi murakkab mazmunini to'liq ochib berishga imkon bermaydi.

Salbiy emotsional konseptlar til tizimida turli leksik va frazeologik vositalar orqali ifodalanishi bilan birga, badiiy diskursda yanada murakkab shaklda namoyon bo'ladi. Badiiy asarda emotsiya ko'pincha bevosita nomlanmaydi, balki qahramonning xatti-harakati, nutqi, sukuti, tashqi ko'rinishi, fiziologik reaksiyasi, ichki monologi, boshqa personajlar bilan munosabati hamda muayyan voqea-hodisalarga munosabati orqali bilvosita ifodalanadi. Shu jihatdan badiiy diskurs salbiy emotsional konseptlarning situativ, psixologik va narrativ verballashuvini o'rganish uchun alohida lingvistik manba sifatida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur masalaning dolzarbligi shundaki, bir xil emotsional holat turli madaniyatlarda bir xil psixologik asosga ega bo'lishi mumkin bo'lsa-da, uning badiiy tasviri, yuzaga kelish sabablari va verbal-noverbal ifodalanish shakllari milliy dunyoqarash, ijtimoiy qadriyatlar hamda axloqiy me'yorlar bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Masalan, uyat ayrim badiiy kontekstlarda shaxsning ichki axloqiy nazorati sifatida namoyon bo'lsa, boshqa holatlarda u jamiyat tomonidan beriladigan baho va ijtimoiy stigma bilan bog'lanishi mumkin. Xuddi shuningdek, aybdorlik shaxsning o'z xatti-harakatiga nisbatan ichki bahosi sifatida yuzaga kelishi yoki tashqi ijtimoiy bosim natijasida shakllanishi mumkin. Qo'rquv esa real xavfga munosabat sifatida namoyon bo'lishi bilan bir qatorda, noma'lumlik, jazolanish, ijtimoiy rad etilish yoki o'z xatti-harakatlarining oqibatlaridan xavfsirash shaklida ham tasvirlanadi. G'azabning badiiy ifodasi esa ko'pincha adolatsizlik, majburlash, tahdid, kamsitilish yoki shaxsiy manfaatlarning buzilishi bilan bog'liq vaziyatlarda yuzaga keladi.

Shu nuqtayi nazardan, salbiy emotsional konseptlarni badiiy asarlar asosida tadqiq etish emotsiyaning **“nomlanishi”dan “tasvirlanishi”ga**, ya'ni uning oddiy nominativ ifodasidan murakkab diskursiv va narrativ namoyon bo'lishiga e'tibor qaratishni talab etadi. Bunday yondashuvda emotsional holat muayyan voqea-hodisa bilan boshlanadigan, qahramonning kognitiv bahosi orqali shakllanadigan va uning psixologik hamda xulqiy reaksiyalarida namoyon bo'ladigan jarayon sifatida qaraladi. Natijada badiiy matn emotsional konseptning faqat til birliklaridagi mazmunini emas, balki uning kognitiv ssenariysi, situativ modeli va lingvomadaniy mazmunini ham aniqlash imkonini beradi.

Ingliz va o'zbek badiiy diskursini qiyoslash esa mazkur konseptlarning universal va milliy-madaniy komponentlarini farqlash uchun muhim ilmiy imkoniyat yaratadi. Jumladan, Abdulla Qodiriyning *“Mehrobdan chayon”*¹ va O'tkir Hoshimovning *“Ikki eshik orasi”*² asarlaridagi emotsional vaziyatlarni Nathaniel Hawthornening *The Scarlet Letter*³ hamda Oscar Wildening *The Picture of Dorian Gray*⁴ romanlaridagi badiiy tasvirlar bilan qiyoslash orqali qo'rquv, uyat, aybdorlik va g'azab konseptlarining turli ijtimoiy, axloqiy va psixologik sharoitlarda qanday shakllanishi va verbalizatsiya qilinishi

¹ Qodiriy A. Mehrobdan chayon. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2019.

² Hoshimov O'. Ikki eshik orasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.

³ Hawthorne N. The Scarlet Letter. – Boston: Ticknor, Reed and Fields, 1850.

⁴ Wilde O. The Picture of Dorian Gray. – London: Ward, Lock & Co., 1891.

Date: 3rd September-2026

aniqlanishi mumkin. Bu asarlar turli tarixiy-madaniy muhitlarda yaratilgan bo'lsa-da, ularda insonning jamiyat, axloqiy tanlov, ijtimoiy baho, javobgarlik va xavf bilan munosabati orqali salbiy emotsiyalarning yuzaga kelishi kuzatiladi. Tanlangan badiiy asarlar tahlilida asosiy e'tibor salbiy emotsional konseptlarning faqat bevosita nomlanishiga emas, balki ularning muayyan voqea va vaziyatlarda qanday shakllanishi hamda qahramonlarning xatti-harakati va nutqida qanday namoyon bo'lishiga qaratiladi. Chunki badiiy matnda insonning emotsional holati har doim ham "qo'rqmoq", "uyalmoq", "aybdor bo'lmoq" yoki "g'azablanmoq" kabi to'g'ridan-to'g'ri birliklar yordamida ifodalanmaydi. Ayrim hollarda emotsiya qahramonning sukut saqlashi, ovozinig o'zgarishi, titrashi, yig'lashi, qochishi, boshqalardan o'zini olib qochishi, tajovuzkor munosabat bildirishi yoki muayyan qaror qabul qilishi orqali anglashiladi. Bunday holatlarda emotsional konseptning mazmuni alohida so'zdan ko'ra kengroq kontekst orqali yuzaga chiqadi. Shuning uchun tadqiqotda badiiy vaziyat va uning tarkibidagi lingvistik birliklar o'zaro bog'liq holda tahlil qilinadi.

Tadqiqot jarayonida har bir emotsional holatning yuzaga kelishiga sabab bo'lgan voqea, qahramonning ushbu vaziyatga munosabati, uning ichki psixologik holati va natijada yuzaga kelgan xatti-harakatlari ketma-ketlikda ko'rib chiqiladi. Bunda emotsiya muayyan tashqi yoki ichki hodisaga javoban yuzaga keladigan murakkab kognitiv jarayon sifatida talqin qilinadi. Masalan, qahramon muayyan vaziyatni xavfli deb baholashi natijasida qo'rquv holatiga tushishi, ushbu holat esa uning sukut saqlashi, qochishi yoki yordam izlashida namoyon bo'lishi mumkin. Xuddi shuningdek, shaxs o'z xatti-harakatini axloqiy jihatdan noto'g'ri deb baholaganida aybdorlik hissi paydo bo'lishi, uning natijasida esa ichki iztirob, pushaymonlik yoki o'zini jazolashga moyillik kuzatilishi mumkin. Uyat esa ko'pincha shaxsning o'zini boshqalarning nazari orqali baholashi bilan bog'liq bo'lib, ijtimoiy baho, obro', nomus va axloqiy me'yorlar bilan uzviy aloqada namoyon bo'ladi. G'azab esa adolatsizlik, tahdid, kamsitilish, majburlash yoki shaxsiy manfaatlarining buzilishi kabi holatlarga javoban shakllanib, ko'pincha keskin nutq, norozilik, tahdid yoki tajovuzkor xatti-harakatlarda ifodalanadi.

Shu asosda tadqiqotda salbiy emotsional konseptlarning badiiy verballashuvini aniqlash uchun voqea, kognitiv baholash, emotsional holat, psixologik yoki jismoniy reaksiya va verbal ifoda o'rtasidagi munosabatga e'tibor qaratiladi. Mazkur yondashuv emotsiyani alohida til birligi sifatida emas, balki ma'lum bir vaziyatda shakllanadigan va badiiy matn vositasida konseptuallashtiriladigan hodisa sifatida o'rganish imkonini beradi. Bunda qahramonning emotsional holati bilan bog'liq so'zlar, iboralar, metaforalar, sintaktik qurilmalar, dialoglar, ichki monologlar va muallif tasvirlari alohida tahlil qilinadi. Ayniqsa, emotsiyaning bevosita nomlanmagan, ammo kontekst orqali anglashiladigan holatlariga alohida e'tibor beriladi.

Abdulla Qodiriyning "Mehrobdan chayon"⁵ romanida salbiy emotsional holatlarning shakllanishi ko'pincha ijtimoiy munosabatlar, hokimiyat va shaxs o'rtasidagi qarama-qarshilik, majburlash, adolatsizlik hamda insoniy munosabatlar bilan bog'liq holda

⁵ Qodiriy A. *Mehrobdan chayon*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2019.

Date: 3rd September-2026

namoyon bo'ladi. Shu sababli mazkur asar o'zbek lingvomadaniyatida qo'rquv, uyat va g'azabning ijtimoiy-axloqiy asoslarini aniqlash uchun muhim material hisoblanadi. Asardagi emotsional vaziyatlarni tahlil qilish orqali shaxsiy kechinmalarining oila, jamiyat, obro', nomus va hokimiyat kabi tushunchalar bilan qanday bog'lanishi aniqlanishi mumkin. Bunda emotsional holatning o'zi bilan bir qatorda uni yuzaga keltirgan ijtimoiy sabab ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi"⁶ romanida esa insonning emotsional dunyosi urush, ayriliq, yo'qotish, xavf, oila va insoniy mas'uliyat bilan chambarchas bog'langan holda tasvirlanadi. Asardagi qahramonlarning ruhiy kechinmalarini o'rganish orqali qo'rquvning individual holat bo'lish bilan birga, yaqin inson taqdiri va jamiyat boshidan kechirayotgan tarixiy voqealar bilan bog'liq kollektiv tajriba sifatida ham namoyon bo'lishini kuzatish mumkin. G'azab esa adolatsizlik va zo'ravonlikka munosabat sifatida shakllanib, qahramonlarning nutqiy va xulqiy reaksiyalarida o'z aksini topadi. Ayrim vaziyatlarda aybdorlik va pushaymonlik hissining ham qahramonlarning keyingi xatti-harakatlarini belgilovchi omil sifatida namoyon bo'lishi kuzatiladi.

Ingliz badiiy diskursining tahlili uchun tanlangan Nathaniel Hawthornening *The Scarlet Letter*⁷ romanida esa, ayniqsa, uyat va aybdorlik konseptlarining o'zaro munosabati muhim ahamiyatga ega. Asarda shaxsning jamiyat tomonidan baholanishi, axloqiy me'yorlarning buzilishi, gunoh, jazo va sirni yashirish bilan bog'liq vaziyatlar qahramonlarning ichki kechinmalarini shakllantiradi. Shu jihatdan mazkur asar uyatning tashqi ijtimoiy baho bilan, aybdorlikning esa shaxsning ichki axloqiy bahosi bilan bog'lanishini qiyosiy o'rganish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Qahramonning jamiyat oldidagi mavqeyi, uning o'z xatti-harakatiga munosabati va sirni oshkor qilishdan xavotirlanishi bir-biri bilan bog'langan emotsional jarayon sifatida namoyon bo'ladi.

Oscar Wildening *The Picture of Dorian Gray*⁸ romanida esa salbiy emotsional konseptlarning ichki psixologik va axloqiy jihatlari yanada yaqqol ko'zga tashlanadi. Asarda tashqi go'zallik va ichki axloqiy buzilish o'rtasidagi qarama-qarshilik qahramonning aybdorlik, qo'rquv va ruhiy iztiroblarini tasvirlash uchun muhim badiiy vositaga aylanadi. Ayniqsa, qahramonning o'z xatti-harakatlari oqibatlaridan qo'rqishi, o'z sirini boshqalardan yashirishi va o'zining ichki holati bilan yuzma-yuz kelishi aybdorlik va qo'rquv konseptlarining o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi. Shu sababli ushbu roman emotsiyaning tashqi hodisadan ko'ra insonning ichki axloqiy konfliktidan kelib chiqishini tahlil qilish uchun muhim material sifatida qaraladi.

Tanlangan to'rtta asarni qiyosiy o'rganish natijasida salbiy emotsional konseptlarning umumiy va milliy xususiyatlarini aniqlash ko'zda tutiladi. Tadqiqotda ingliz va o'zbek badiiy diskurslarida qo'rquv, uyat, aybdorlik va g'azabning qanday vaziyatlarda yuzaga kelishi, qanday kognitiv baholash asosida shakllanishi, qahramonlarning nutqi va xatti-harakatida qanday namoyon bo'lishi hamda muallif tomonidan qanday badiiy vositalar yordamida tasvirlanishi qiyoslanadi. Bunday tahlil

⁶ Hoshimov O'. *Ikki eshik orasi*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.

⁷ Hawthorne N. *The Scarlet Letter*. – Boston: Ticknor, Reed and Fields, 1850.

⁸ Wilde O. *The Picture of Dorian Gray*. – London: Ward, Lock & Co., 1891.

Date: 3rd September-2026

orqali bir tomondan, salbiy emotsiyalarning inson psixologiyasiga xos universal jihatlari, ikkinchi tomondan esa ularning ingliz va o'zbek xalqlarining tarixiy, ijtimoiy va madaniy tajribasi bilan bog'liq o'ziga xos xususiyatlari aniqlanadi.

Shunday qilib, mazkur tadqiqotda badiiy asar emotsional konseptlarning oddiy illyustratsiyasi sifatida emas, balki ularning shakllanishi, rivojlanishi va verbal ifodalanishini kuzatish mumkin bo'lgan murakkab lingvokognitiv va lingvomadaniy makon sifatida qaraladi. Badiiy qahramonning qo'rquvi, uyati, aybdorligi yoki g'azabi muayyan voqea bilan boshlanib, uning individual idroki va madaniy tajribasi orqali shakllanadi hamda til vositalari yordamida o'quvchiga yetkaziladi. Shu nuqtayi nazardan, ingliz va o'zbek badiiy matnlarini qiyosiy tahlil qilish salbiy emotsional konseptlarning milliy ongda qanday konseptuallashtirilishini, ularning qaysi vaziyatlar bilan ko'proq bog'lanishini va badiiy diskursda qanday o'ziga xos shaklda verballashishini yanada chuqurroq ochib berishga xizmat qiladi.

Badiiy matnlar tahlili natijasida salbiy emotsional konseptlarning ingliz va o'zbek tillaridagi verbalizatsiyasi bir xil psixologik asosga ega bo'lishiga qaramay, ularning yuzaga kelish sabablari, ifodalanish vositalari va madaniy mazmunida sezilarli farqlar mavjudligi aniqlandi. Tahlil jarayonida qo'rquv, uyat, aybdorlik va g'azab konseptlari alohida-alohida emas, balki ko'pincha bir-biri bilan sabab-oqibat munosabatida shakllanishi kuzatildi. Ayniqsa, uyat va aybdorlik, aybdorlik va qo'rquv, g'azab va ijtimoiy adolatsizlik o'rtasidagi semantik-kognitiv aloqalar badiiy matnlarda yaqqol namoyon bo'ladi.

Abdulla Qodiriyning "Mehrobdan chayon" romanida qo'rquv konsepti, avvalo, hokimiyat va jazolanish xavfi bilan bog'liq vaziyatlarda shakllanadi. Asarning markaziy konfliktlaridan biri Xudoyorxon hokimiyati va uning atrofidagi ijtimoiy muhit bilan bog'liq bo'lib, asar tavsifida ham xonning o'z xohishi yo'lida insonlarni qurbon qilishi, unga qarshi chiqqanlarni jazolashi va xotin-qizlar taqdirini o'z ixtiyoricha hal qilishi alohida ta'kidlangan. Shu sababli mazkur romandagi qo'rquv oddiy fiziologik qo'rquv emas, balki hokimiyatdan, jazodan va ijtimoiy bosimdan xavfsirash shaklida konseptuallasadi. Bunday vaziyatlarda qo'rquv ko'pincha "qo'rqmoq" fe'li bilan chegaralanmay, *hadiksiramoq*, *xavfsiramoq*, *cho'chimoq*, *yuragi orqasiga tortmoq* kabi holat bildiruvchi birliklar, shuningdek sukut va ehtiyotkor xatti-harakatlar orqali ifodalanadi. Mazkur romanda uyat konsepti esa o'zbek lingvomadaniyatiga xos bo'lgan nomus, or, sha'n va el-yurt oldidagi obro' tushunchalari bilan chambarchas bog'lanadi. Uyatning muhim xususiyati shundaki, qahramonning ichki kechinmasi ko'pincha jamiyatning unga bergan bahosi bilan belgilanadi. Shu jihatdan o'zbek badiiy diskursidagi uyat individual psixologik holat bilan cheklanmay, oilaviy va ijtimoiy munosabatlar tizimiga kiradi. Ya'ni "uyat"ning semantik doirasida "men qanday his qilyapman?" savoli bilan bir qatorda "odamlar men haqimda nima deb o'ylaydi?" degan kognitiv komponent ham mavjud.

"Mehrobdan chayon"dagi g'azab esa asosan adolatsizlik, majburlash va hokimiyatning zo'ravonligi bilan bog'liq. Bunda g'azab bevosita g'azab nominanti bilan emas, balki qahramonning qarshilik ko'rsatishi, keskin nutqi, noroziligi va ichki qarshiligi

Date: 3rd September-2026

orqali ham ifodalanadi. Demak, mazkur asarda g'azab → adolatsizlik → qarshilik modeli shakllanadi. Bu jihat g'azabni faqat salbiy psixologik holat emas, balki adolatsizlikka qarshi axloqiy reaksiya sifatida talqin qilish imkonini beradi.

O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romanida esa qo'rquv konseptining mazmuni yanada kengroq ijtimoiy-tarixiy xarakter kasb etadi. Asar urush davrida xalq boshidan kechirgan murakkab hayot, ayriliq, yo'qotish va inson taqdirleri bilan bog'langan. Elektron katalog tavsifida ham roman qariyb qirq yillik davrni qamrab olishi va urush davridagi insonlar qismatini turli taqdirler orqali tasvirlashi qayd etiladi. Shu sababli bu asarda qo'rquv konsepti o'lim, urush, ayriliq va yaqin insonni yo'qotish xavfi bilan bog'liq holda shakllanadi. Masalan, asarning urush bilan bog'liq epizodlarida qo'rquv ko'pincha "qo'rqmoq" so'zi orqali emas, balki qahramonning xavfni kutishi, noxush xabarni eshitishi, yaqin kishining taqdiridan xavotirlanishi va ichki bezovtaligi orqali ifodalanadi. Shunday qilib, "Ikki eshik orasi"dagi qo'rquvning asosiy farqlovchi belgisi uning kollektiv xarakterga ega ekanligidir. "Mehrobdan chayon"da qo'rquv ko'proq hokimiyat va jazoga nisbatan shakllansa, "Ikki eshik orasi"da u urush va inson hayotining beqarorligi bilan bog'lanadi.

"Ikki eshik orasi"da g'azab konseptining verbalizatsiyasi ayniqsa keskin dialoglarda yaqqol ko'rinadi. Masalan, romandagi konfliktli vaziyatlardan birida tahdid mazmunidagi "O'ldiraman seni" iborasi g'azabning bevosita emotsional nominatsiyasi emas, balki uning nutqiy natijasini ifodalaydi. Bu yerda g'azab → tahdid → tajovuzkor nutq ketma-ketligi mavjud. Demak, o'zbek badiiy diskursida g'azab ko'pincha qahramonning boshqa shaxsga qaratilgan faol verbal yoki jismoniy reaksiyasi orqali ochiladi.

Ingliz badiiy diskursida esa The Scarlet Letter asari uyat va aybdorlik konseptlarini tahlil qilish uchun ayniqsa muhim natijalarni berdi. Hawthorne Hester Prynne boshidan kechirgan holatni bevosita "public shame", "mark of shame", "pedestal of shame" kabi birikmalar orqali ifodalaydi. Masalan, roman boshidagi jamoat oldidagi jazolanish sahnasida Hesterning jamiyat oldida namoyish qilinishi "public shame" sifatida beriladi; keyinchalik qizil harf esa "mark of shame" deb nomlanadi. Bu misollar ingliz tilidagi shame konseptining muhim komponentini ko'rsatadi: uyat shaxsning ichki kechinmasidan tashqari ijtimoiy ko'rinish va jamoatchilik hukmi bilan belgilanadi. Ayniqsa, "mark of shame" birikmasida uyat abstrakt emotsiyadan konkret ijtimoiy belgiga aylantiriladi. Qizil "A" harfi Hesterning uyatini ko'rinadigan, boshqalar tomonidan o'qiladigan va doimiy ravishda eslatib turadigan ramzga aylantiradi. Shu sababli bu asarda shame konsepti emotion → social judgement → visible symbol modeli asosida verbal va semiotik jihatdan konseptualashtiriladi.

The Scarlet Letterda guilt konsepti esa "guilty heart" birikmasi orqali ayniqsa aniq ifodalangan. Dimmesdale bilan bog'liq epizodda "to hide a guilty heart through life" degan ibora ishlatiladi. Keyingi sahnalardan birida esa "the exposure of a sick and guilty heart" birikmasi qo'llanadi. Bu yerda *guilty heart* oddiy "aybdor yurak" emas, balki insonning ichki vijdoniy holatini bildiruvchi metaforik birlikdir. Demak, ingliz badiiy diskursida guilt ko'pincha insonning ichki dunyosi, vijdoni va yashirin axloqiy konfliktiga joylashtiriladi. Hawthorne matnida uyat va aybdorlikning o'zaro aloqasi ham juda aniq ko'rinadi. "guilt

Date: 3rd September-2026

and shame”, “guilty heart”, “daily shame” kabi birliklarning bir kontekstual maydonda kelishi bu ikki konseptning bir-birini to‘ldirishini ko‘rsatadi. Biroq ular aynan bir xil ma‘noni anglatmaydi: guilt ko‘proq shaxsning o‘z xatti-harakatini axloqiy jihatdan noto‘g‘ri deb baholashi bilan, shame esa mazkur xatti-harakatning jamiyat tomonidan ko‘rilishi va baholanishi bilan bog‘lanadi.

*The Scarlet Letter*da fear konsepti ham yashirin aybdorlik bilan bog‘liq. Masalan, Dimmesdale Hesterning farzandi orqali o‘zining siri oshkor bo‘lishidan xavotirlanadi: u bolaning yuzida o‘z belgilarini ko‘rishdan va “the world might see them” holatidan qo‘rqadi. Bu juda muhim natijadir, chunki bu yerda qo‘rquv tashqi jismoniy xavfdan emas, sirning oshkor bo‘lishidan kelib chiqadi. Demak, ingliz badiiy diskursida guilt → secret → fear of exposure modeli aniq kuzatiladi.

Oscar Wildening *The Picture of Dorian Gray* romanida salbiy emotsional konseptlar yanada ko‘proq ichki psixologik konflikt orqali ifodalanadi. Masalan, asarning dastlabki boblarida Basil Hallward portretni namoyish qilishdan qo‘rqishining sababini “I am afraid that I have shown in it the secret of my own soul” tarzida izohlaydi. Bu yerda *afraid* tashqi xavfdan qo‘rqishni emas, ichki sirning oshkor bo‘lishidan xavotirlanishni anglatadi. Demak, qo‘rquvning obykti real jismoniy xavf emas, balki shaxsning ichki dunyosining fosh bo‘lishidir. Dorianning o‘zi bilan bog‘liq epizodda esa “he felt afraid of him, and ashamed of being afraid” degan juda muhim konstruksiya uchraydi. Bu misol maqolangiz uchun ayniqsa qimmatli, chunki unda fear va shame bir gapning o‘zida o‘zaro bog‘langan. Dorian avval qo‘rqadi, keyin esa qo‘rqayotganidan uyaladi. Shunday qilib:

FEAR → SELF-EVALUATION → SHAME modeli yuzaga keladi.

Bu holat salbiy emotsional konseptlarning bir-biridan mustaqil emasligini, bir emotsional holat ikkinchi emotsional holatni keltirib chiqarishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Dorian Gray obrazida shame konsepti portret bilan bog‘liq metaforik vosita orqali ham beriladi. U portretga qaraganida uni “the mask of my shame” deb ataydi; keyinchalik “the portrait was to bear the burden of his shame” degan ifoda qo‘llanadi. Bu yerda uyat inson tanasida yoki yuzida emas, portretga yuklangan axloqiy yuk sifatida tasvirlanadi. Shunday qilib, Wildening badiiy uslubida shame konsepti personifikatsiya va metaforizatsiya orqali moddiylashtiriladi. Dorian obrazida anger esa dastlabki portret sahnasidayoq kuzatiladi. Dorian o‘zining kelajakdagi qarishini tasavvur qilib, Basilning san‘at asariga nisbatan hasad va norozilik bildiradi; matnda uning “He seemed quite angry. His face was flushed and his cheeks burning” tarzida tasvirlanishi emotsiyaning fiziologik belgilar orqali ham verbalizatsiya qilinishini ko‘rsatadi. Bu yerda *angry* so‘zi bilan bir qatorda *flushed, burning, tears, tore his hand away* kabi birliklar g‘azabning jismoniy va xulqiy komponentlarini hosil qiladi.

Shunday qilib, ingliz va o‘zbek badiiy diskurslarini qiyoslash natijasida fear konseptining ikki xil dominant modeli kuzatildi. O‘zbek asarlarida qo‘rquv ko‘proq tashqi xavf, ijtimoiy bosim, urush, jazolanish va yaqin insonni yo‘qotish bilan bog‘liq bo‘lsa, ingliz asarlarida u ko‘pincha sirning oshkor bo‘lishi, axloqiy fosh bo‘lish, ichki konflikt va o‘zlik bilan yuzlashish bilan bog‘lanadi. Biroq ikki diskurs uchun umumiy jihat shundaki,

Date: 3rd September-2026

qoʻrquv har ikki holatda ham qahramonning vaziyatni xavfli deb kognitiv baholashi natijasida shakllanadi.

Shame konseptida ham oʻxshashlik va farqlar mavjud. Har ikki tilda uyat boshqa insonlarning bahosi bilan bogʻlanadi. Oʻzbek asarlarida bu koʻproq nomus, oila shaʼni, obroʻ va el-jamoa fikri orqali namoyon boʻlsa, *The Scarlet Letter* va *The Picture of Dorian Gray*da public shame, social censure, stigma, reputation kabi tushunchalar ustunlik qiladi. Biroq *The Scarlet Letter*dagi “mark of shame” va *The Picture of Dorian Gray*dagi “mask of my shame” birikmalari uyatning ingliz badiiy diskursida ham moddiy va koʻrinadigan obrazlar orqali ifodalanishini koʻrsatadi.

Guilt konseptida eng katta oʻxshashlik uning ichki axloqiy baholash bilan bogʻliqligidir. Farq esa uning badiiy konseptuallashtirilishida namoyon boʻladi. Ingliz asarlarida *guilty heart*, *sick and guilty heart*, *sin*, *conscience*, *remorse* kabi birliklar orqali aybdorlik insonning ichki dunyosiga joylashtiriladi. Oʻzbek badiiy diskursida esa aybdorlikni vijdon, burch, insoniy masʼuliyat va yaqinlarga nisbatan javobgarlik bilan bogʻliq holda koʻrish ustun. Demak, ikkala madaniyatda ham guilt ichki baholashga asoslanadi, biroq uning semantik maydonini tashkil etuvchi madaniy komponentlar turlicha.

Anger konseptida esa oʻzbek va ingliz badiiy diskurslari oʻrtasidagi farq yanada yaqqol koʻrinadi. “Mehrobdan chayon” va “Ikki eshik orasi”da gʻazab koʻpincha ijtimoiy adolatsizlik, zulm, majburlash va tajovuzga qarshi reaksiya sifatida shakllanadi. U keskin dialog, tahdid, qasos istagi va faol qarshilik orqali ifodalanadi. Ingliz asarlarida esa gʻazab koʻproq shaxslararo konflikt, hasad, xiyonat, norozilik va ichki psixologik ziddiyat orqali tasvirlanadi. Masalan, Dorianning portretga nisbatan hasad va noroziligi uning yuzining qizarishi va keskin xatti-harakatlari bilan birga beriladi.

Umumlashtirib aytganda, tadqiqot natijalari salbiy emotsional konseptlarning ingliz va oʻzbek badiiy diskursida universal psixologik asosga ega boʻlishi, biroq ularning badiiy verballashuvi madaniy jihatdan shartlanganligini koʻrsatdi. Oʻzbek badiiy matnlarida salbiy emotsiyalar koʻproq shaxsning oila, jamiyat, hokimiyat va jamoa bilan munosabati orqali ochilsa, ingliz badiiy matnlarida individual ichki dunyo, shaxsiy axloqiy tanlov, sir, vijdon va oʻzlik bilan bogʻliq psixologik jarayonlar kuchliroq namoyon boʻladi. Shu bilan birga, har ikkala diskursda emotsional konseptlar bir-biridan ajralgan holda emas, balki oʻzaro bogʻlangan konseptual tarmoq sifatida namoyon boʻladi. Ayniqsa, guilt–shame, guilt–fear va anger–injustice aloqalari har ikkala adabiy anʼanada ham muhim kognitiv bogʻlanishlarni tashkil etadi.

Tadqiqot natijalari ingliz va oʻzbek badiiy diskursida fear, shame, guilt va anger salbiy emotsional konseptlari umumiy psixologik asosga ega boʻlsa-da, ularning shakllanishi va verbalizatsiyasi milliy-madaniy xususiyatlar bilan farqlanishini koʻrsatdi. Oʻzbek badiiy matnlarida emotsiyalar koʻproq oila, jamiyat, nomus, obroʻ, hokimiyat, urush va ijtimoiy adolatsizlik bilan bogʻliq holda ifodalansa, ingliz badiiy diskursida individual axloqiy tanlov, sir, vijdon, ijtimoiy hukm va ichki psixologik konfliktlar ustunlik qiladi.

Date: 3rd September-2026

Qiyosiy tahlil fear–shame, guilt–fear, guilt–shame va anger–injustice kabi konseptual aloqalarning har ikki diskursda mavjudligini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, o‘zbek tilida salbiy emotsiyalar ko‘pincha ijtimoiy va jamoaviy munosabatlar orqali, ingliz tilida esa individual ichki kechinmalar va axloqiy konfliktlar orqali konseptuallashtiriladi. Emotsional holatlar bevosita nominativ birliklardan tashqari metafora, frazeologizm, dialog, ichki monolog, fiziologik belgilar va qahramonlarning xatti-harakatlari orqali ham verbalizatsiya qilinadi.

Umuman, tadqiqot salbiy emotsional konseptlarning universal psixologik mohiyati va milliy-madaniy verbal ifodasi o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni tasdiqladi. Badiiy diskurs esa ushbu konseptlarning shakllanishi, rivojlanishi va lingvomadaniy jihatdan namoyon bo‘lishini o‘rganish uchun muhim manba ekanligi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Arnold M. B. *Emotion and Personality*. – New York: Columbia University Press, 1960.
2. Ekman P. An Argument for Basic Emotions // *Cognition and Emotion*. – 1992. – Vol. 6, No. 3–4. – P. 169–200.
3. Fodor J. A. *The Language of Thought*. – New York: Thomas Y. Crowell, 1975.
4. Gibbs R. W. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
5. Hoshimov O‘. *Ikki eshik orasi*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
6. Kövecses Z. *Emotion Concepts*. – New York: Springer-Verlag, 1990. Mazkur asar emotsional ma‘nolarni kognitiv va tilga asoslangan yondashuv orqali o‘rganishi bilan tadqiqotingiz metodologiyasiga bevosita mos keladi.
7. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago: The University of Chicago Press, 1980.
8. Lazarus R. S. *Emotion and Adaptation*. – New York: Oxford University Press, 1991. Asarda emotsiyaning yuzaga kelishi, ifodalanishi va kognitiv jarayonlar bilan munosabati tizimli ravishda yoritilgan.
9. Qodiriy A. *Mehrobdan chayon*. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti, 2019.
10. Sharifian F. *Cultural Conceptualisations and Language: Theoretical Framework and Applications*. – Amsterdam: John Benjamins, 2011.
11. Wierzbicka A. *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 362 p. Ushbu manba emotsiyalarning turli tillar va madaniyatlarda ifodalanishi hamda universal va madaniy jihatlarini o‘rganishga qaratilgan.
12. Wilde O. *The Picture of Dorian Gray*. – London: Ward, Lock & Co., 1891.

ELEKTRON MANBALAR

13. Hawthorne N. *The Scarlet Letter* [Elektron resurs]. – Project Gutenberg. – URL: [The Scarlet Letter – Project Gutenberg](https://www.gutenberg.org/files/2/2-0/2-0-h/2-0-h.htm) (murojaat sanasi: 01.09.2026).
14. Hawthorne N. *The Scarlet Letter: Illustrated Edition* [Elektron resurs]. – Project Gutenberg. – URL: [The Scarlet Letter – Illustrated Edition](https://www.gutenberg.org/files/2/2-0/2-0-h/2-0-h.htm) (murojaat sanasi: 01.09.2026).

Date: 3rd September-2026

15. Hoshimov O'. *Ikki eshik orasi* [Elektron resurs]. – O'zbekiston Milliy kutubxonasi elektron katalogi. – URL: [O'zbekiston Milliy kutubxonasi](#) (murojaat sanasi: 01.09.2026).
16. Kövecses Z. *Emotion Concepts* [Elektron resurs]. – Springer. – URL: [Springer – Emotion Concepts](#) (murojaat sanasi: 01.09.2026).
17. Lazarus R. S. *Emotion and Adaptation* [Elektron resurs]. – Oxford Academic. – URL: [Oxford Academic – Emotion and Adaptation](#) (murojaat sanasi: 01.09.2026).
18. Wilde O. *The Picture of Dorian Gray* [Elektron resurs]. – Project Gutenberg. – URL: [The Picture of Dorian Gray – Project Gutenberg](#) (murojaat sanasi: 01.09.2026).
19. Wierzbicka A. *Emotions Across Languages and Cultures* [Elektron resurs]. – Cambridge University Press. – URL: [Cambridge University Press – Emotions Across Languages and Cultures](#) (murojaat sanasi: 01.09.2026).
20. Wierzbicka A. *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals* [Elektron resurs]. – Google Books. – URL: [Google Books – Emotions Across Languages and Cultures](#) (murojaat sanasi: 01.09.2026).

